

шення кількісних і якісних параметрів людських ресурсів, що негативно позначається на народжуваності, здоров'ї нації, можливості здобути якісну освіту, мотивації до праці та соціальної активності. Це ставить нові, складні завдання перед науковою спільнотою, сутність яких пов'язана з опануванням, узагальненням, поясненням тенденцій, закономірностей еволюції суспільства в цілому, нерівності і бідності зокрема. З огляду на це, актуальність монографічного дослідження Е.М. Лібанової „Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки” не викликає сумнівів.

У роботі ґрунтовно розглядаються сутність бідності як філософської та соціально-економічної категорії, її форми і методи вимірювання, чинники та наслідки. Особливу увагу привертає дослідження автором бідності в контексті людського розвитку, її впливу на основоположні можливості людини – прожити довге й здорове життя, мати доступ до освіти та знань, гідний рівень життя.

У монографії зібрано й всебічно проаналізовано багатий теоретичний і статистичний матеріал, який ілюструє профілі бідності з використанням цілого арсеналу критеріїв, методів та показників (у тому числі картографії). Автору вдалося запропонувати нові шляхи вирішення проблем бідності і нерівності в Україні, що не обмежуються традиційними заходами, а виходять на рівень макроекономічного регулювання цінових чинників факторів виробництва, утворення та перерозподілу доходів.

Наукова монографія Е.М. Лібанової „Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки” містить результати ґрунтового аналізу проблем бідності та нерівності в Україні, відзначається науковою новизною, становить великий інтерес для науковців, фахівців, аспірантів та студентів суспільних, гуманітарних спеціальностей.

А.М. КОЛОТ,
*проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
доктор економічних наук, професор*

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ “ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ: МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ”³

Монографія “Людський потенціал: механізми збереження та розвитку” – цікаве і ґрунтовне дослідження колективу авторів, яке має теоретичне і практичне значення. Перш за все, вона дає цілісне уявлення про загальний вектор розвитку сучасного суспільства – пріоритетність задоволення потреб та можливостей розвитку людини як критерію добробуту населення та ефективності соціально-економічної політики країни.

Значний вплив на формування сучасних уявлень про людський розвиток як процес, в центрі якого – реалізація прав, потреб і здібностей людини, мала концепція розширення людського вибору А. Сена та інших дослідників. Визначальною ідеєю цієї концепції стало

³ Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.

те, що досягнутий рівень добробуту слід розглядати не як кінцеву мету, а як важливий засіб, який дає змогу розширити людський вибір у здобутті освіти, можливостей довгого здорового життя, в формуванні такого образу життя, який людина вважає найбільш відповідним її уявленням і потребам.

Згідно з такими концептуальними уявленнями у рецензованій монографії проаналізовано велику кількість питань, пов'язаних з різними напрямками збереження та розвитку людського потенціалу: підвищення рівня та якості життя населення, створення умов формування середнього класу та подолання бідності; протистояння різкому розширанню суспільства за рівнем доходів, майновим і соціальним становищем, формування солідарної соціальної структури суспільства; підвищення рівня здоров'я населення, зміцнення генофонду українського народу; подолання демографічної кризи, розв'язання демографічних проблем; посилення мотивів і стимулів до соціальної та інноваційної активності людей, до трудової та підприємницької діяльності, удосконалення соціально-трудових відносин, поліпшення системи охорони праці; запровадження технологій соціального проектування в системі управління людським розвитком, поступовий і послідовний розвиток самоврядних інститутів суспільства, ефективність взаємодії органів влади, суспільства і людини, застосування механізмів підвищення ефективності державного управління соціальною сферою.

Ці питання розглядаються і оцінюються в контексті розвитку людського потенціалу. Якщо в 30-х роках минулого століття Дж. М. Кейнс розвиток і реалізацію здібностей людини та розширення можливостей її особистого вибору вважав однією з найважливіших умов економічного зростання, то в останні десятиріччя сформувався самостійний напрям – концепція людського розвитку, яка має суттєві принципові відмінності від концепції економічного зростання. У розвинутих країнах теорія людського капіталу стала ідеологією державних і бізнес-структур, які почали активно інвестувати в нього, що було поштовхом до його стрімкого розвитку. Однак українська економіка ще не перейшла на той етап свого розвитку, який найбільш повно розкриває роль і значення людського потенціалу. Тривалий час в Україні концепція людського потенціалу, як і концепція якості життя не обговорювались, вважались суто буржуазними, а іноді відверто і неаргументовано критикувались.

Значним внеском авторів у розвиток теорії людського капіталу є викладена в перших трьох розділах монографії авторська концепція взаємозв'язку між станом соціально-економічної захищеності особи в країні та розвитком її людського капіталу.

В четвертому розділі дана розгорнута характеристика теоретичних та науково-методичних підходів до визначення й оцінки якості життя як можливості та умови людського розвитку. В Україні зберігається низький рівень доходів більшості населення, про що свідчить наявність значної частки домогосподарств, які мають середньодушові сукупні витрати нижче прожиткового мінімуму. Низький рівень доходів, деградація житлово-комунальної та соціальної інфраструктури призводить до погіршення якості життя. Поліпшення добробуту населення України, досягнення європейських стандартів рівня життя є визначальними факторами збереження і розвитку людського потенціалу. За результатами дослідження запропоновано новий науково-методичний підхід до оцінки якості життя населення, що базується на сполученні статистичної та соціологічної інформації і сприяє розкриттю комплексних можливостей забезпечення людського розвитку.

Наведені теоретичні узагальнення щодо якості життя, його структури і змісту дали можливість розробити методичну основу оцінки якості життя, запропонувати методику розрахунку інтегрального показника якості життя і здійснити її апробацію за результатами вибіркового обстеження “Базова захищеність населення” за кілька років. Цей новий, комплексний та адресний підхід до визначення умов, можливостей і пріоритетів людського розвитку в Україні дає змогу проводити якісну соціальну діагностику, формувати та реалізовувати ефективну соціальну політику.

Але монографія привертає увагу не лише своєю фундаментальністю, комплексністю, а й певними особливостями. По-перше, високим теоретико-методологічним рівнем, значним поглибленням уже відомих проблем людського розвитку. По-друге, комплексним, різнобічним розглядом проблем. По-третє, глибокою обумовленістю наукових і прикладних аспектів досліджуваних проблем, органічним взаємозв'язком теорії і практики. Зокрема, у більшості її розділів є чіткі вказівки на те, які управлінські дії потрібні для вирішення визначених проблем.

Зміст монографії в цілому має певні особливості. Тут автором кожного розділу розкрито власні теоретико-методологічні підходи до узагальнення, визначення, оцінки та розв'язання поставлених проблем. Тут є певна логіка, коли питання формування та розвитку людського потенціалу мають варіанти вирішення за наявності обґрунтованих теоретичних узагальнень, науково-методичної підстави та практичних рішень.

Таким чином, завдяки обраному підходу, зазначене дослідження вигідно вирізняється серед численних праць іноземних і вітчизняних науковців тим, що багатогранні проблеми збереження і розвитку людського потенціалу розглянуті у широкому контексті нагальних соціально-економічних проблем та їх впливу на перебіг і керуваність цих процесів в Україні.

У п'ятому розділі, який визначає проблему здоров'я населення в контексті людського розвитку, привертає увагу докладний аналіз ціннісних орієнтацій людини. На жаль, ці ціннісні орієнтації стосуються тільки здоров'я. Адже було б цікаво дослідити цю складову людського потенціалу й щодо інших соціальних цінностей: освіти, культури, умов праці тощо.

Становлення середнього класу в Україні як умова забезпечення людського розвитку розкрито в сьомому розділі монографії. Зроблено висновки, що для прискореного розвитку середнього класу необхідно: удосконалити систему оплати праці в країні, систему загальної та професійної освіти; забезпечити підвищення якості освіти та більшу її відповідність сучасним вимогам виробництва, розвиток творчого та інтелектуального потенціалу кожної особи; забезпечити сприятливі умови для розвитку приватного підприємництва, яке дає змогу більш повно та ефективно використати сформований людський капітал та досягти відповідної економічної віддачі від його використання; створити сприятливі умови для підприємців через реформування відносин власності, невтручання держави у діяльність підприємств, спрощення реєстрації підприємств, забезпечення індивідуальної економічної свободи.

Цікавими є також гендерні особливості людського розвитку. Розкриваються гендерні аспекти освіти й професійної підготовки та їх вплив на соціально-статусну диференціацію населення в Україні з висновком про те, що в Україні найбільшою мірою забезпечено формальну рівність чоловіків та жінок, але для досягнення реальної гендерної рівності мають бути створені соціально-економічні та громадсько-політичні умови.

Соціальна самоорганізація територіальної громади в Україні є не тільки умовою, а також і тим механізмом, що забезпечує відтворення людського потенціалу шляхом залучення ресурсу самоорганізованої діяльності громадян до участі у вирішенні питань місцевого значення. У дев'ятому розділі монографії досліджено причини того, чому в умовах системи соціальної організації, що виникла на місцевому рівні, самоорганізована діяльність громадських структур не набула розвитку, а включені до владної вертикалі органи самоорганізації населення, які створені за місцем проживання, також не одержали можливості реалізувати свій потенціал шляхом залучення людських ресурсів до соціально-відтворювального процесу.

За результатами дослідження доведено, що залучати людські ресурси до процесів соціального відтворення на місцевому рівні необхідно за допомогою політики стимулювання органічних форм самоорганізованої діяльності громадян, що має реалізовуватися як на державному, так і на місцевому рівнях за такими основними напрямками: 1) інформацій-

не забезпечення процесу самоорганізації членів територіальної громади; 2) виявлення, апробація і подальше закріплення органічних форм самоорганізації у відповідних нормативно-правових актах; 3) ресурсна підтримка самоорганізованої діяльності громадян і розвиток у них навичок солідарної дії. Розроблені за результатами дослідження пропозиції та рекомендації за кожним з цих напрямів не є вичерпними, як і самі напрями.

На особливу увагу заслуговує останній, десятий розділ, в якому автори розглядають комплекс питань щодо механізмів забезпечення ефективності державного управління розвитком людського потенціалу. З точки зору вдосконалення оперативних і стратегічних дій владних структур, науково-практичну рацію мають підрозділи 10.4 і 10.5, присвячені запровадженню технологій соціального проектування, зокрема інституціональні умови реалізації проектного підходу в бюджетному процесі. Розвиток людського потенціалу значною мірою обумовлений державною соціальною політикою, найважливішою складовою якої є бюджетна політика, тобто визначення бюджетних пріоритетів, ефективне витрачання бюджетних коштів через реалізацію відповідних соціальних програм. У цих підрозділах проаналізовано теоретико-практичні аспекти впровадження соціальних проектів у бюджетний процес, розглянуто особливості і місце в реалізації державної соціальної політики такого їх різновиду, як державні цільові соціальні програми.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що, завдяки обраному авторським колективом підходу, монографія є дуже багатоплановою, проблеми розвитку людського капіталу розглянуто кожним з дослідників суто з власної точки зору і на основі власних досліджень, багатий фактологічний матеріал спонукає до подальших досліджень, зумовлює активізацію творчої думки її читачів.

Слід також відзначити майже досконалу редакторську працю в монографії, цілком науковий, без популізму, стиль викладу матеріалу.

Щодо зауважень, то, мабуть, будь-яка праця не може уникнути їх. Зауваження до цієї книги пов'язані переважно з відсутністю загальної концептуальної бази з соціальної безпеки і людського розвитку, що лише підтверджує потребу у подальших наукових дослідженнях з цього напрямку. Особливо це стає актуальним за умов кризового стану економіки. У монографії також бракує окремого розділу, в якому було б розглянуто освітньо-професійну складову людського потенціалу.

Монографія є суттєвим внеском у вирішення складних методологічних проблем, пов'язаних зі збереженням та розвитком людського потенціалу. Теоретико-методологічна і практична спрямованість книги зумовлюють її актуальність для забезпечення соціальної орієнтації економіки України. Теоретичні обґрунтування, висновки і пропозиції становлять значний інтерес як для науки, так і для управлінської практики.

Практичне значення монографії полягає у тому, що отримані наукові результати можуть бути використані в процесі формування стратегії соціального розвитку України та її регіонів, вдосконалення соціальної політики держави, розроблення стратегії випереджального розвитку людського потенціалу.

Усе це дає підстави для того, щоб високо оцінити результати праці колективу науковців Інституту економіки промисловості НАН України.

*Л.С. ЛІСОГОР,
доктор економічних наук, завідувач відділу
Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України*